

CSAPAI JÁNOS

Babus Jolán és a Lakos-féle kékfestőműhely

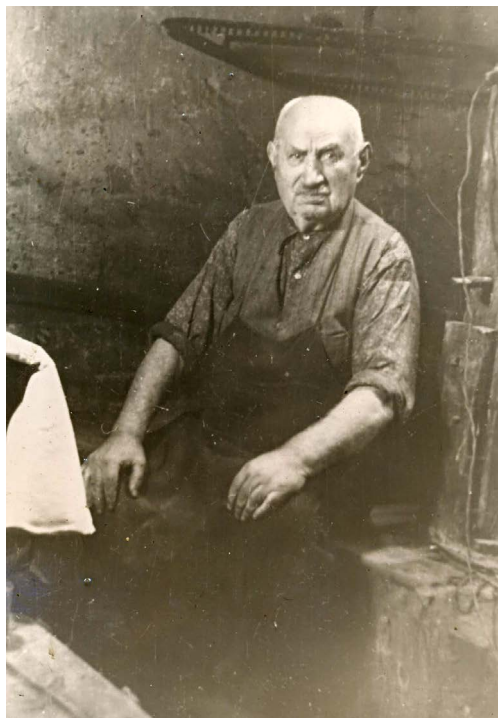
Babus Jolán 1961-től néprajzos muzeológusként dolgozott a szekszárdi múzeumban, korai, 1967-ben bekövetkezett haláláig. Kassán született 1917-ben. Édesapja református lelkész volt. A trianoni diktátum után költözött a család Lónyára. A debreceni egyetemen földrajz–történelem szakos diplomát szerzett. A nyíregyházi Kálvineum felügyelőtanára, Lónyán a Néprajzi Múzeum vidéki munkatársa, ugyanott díjtalan tisztviselőjelölt is volt egy évet, mellette felügyelő tanár az Állami Erzsébet Nőiskola kollégiumában, később a lónyai általános iskola tanára, majd a vásárosnaményi Állami Általános Gimnázium alapító tanára, az ugyanott szervezett Járási Könyvtár könyvtárosa, végül szekszárdi néprajzos volt. Az egyetem elvégzése után kezdte néprajzi gyűjtéseit, bekapcsolódva a Néprajzi Múzeum gyűjtőhálózatába, a beregi nép életét, népművészetét vizsgálta, gimnáziumi tanárként néprajzi szakkört szervezett. Tervei között szerepelt egy gimnáziumi múzeum létrehozása, mely később egy beregi múzeum alapja lehetett volna. Szekszárdra kerülén Tolna megye néprajza is felkeltette az érdeklődését, a sárközi gyűjtései mellett igen jelentősek a népi kismesterségekkel kapcsolatos gyűjtései.¹ Amint Domonkos Ottónak, a soproni múzeum igazgatójának írt levelében fogalmazott: „*Itteni munkám során megkezdtem – illetve folytattam elődeim nyomán – a kivesző népi kismesterségek tárgyi és szellemi emlékeinek megmentését. Eközben bukkantam rá a kékfestésre. Annyira megkedveltem ezt az iparágat, hogy szeretném tanulmány formájában feldolgozni a Tolna megyei kékfestés történetét, technikáját, kereskedelmi és viselettörténeti vonatkozásait.*”² Halála után jegyzeteinek döntő többsége a nyíregyházi Jósa András Múzeumba került, de jelentős anyag maradt a szekszárdi múzeum néprajzi adattárában is, ami az eltelt évtizedek ellenére máig feldolgozatlan. A kékfestőmesterséggel kapcsolatos gyűjtései közül kiemelkedő a bonyhádi Deckert- és a szekszárdi Lakos-féle műhellyel kapcsolatos munkássága. Jelen tanulmány az utóbbit kívánja bemutatni. A kékfestés történetét, magyarországi elterjedését nem kívánom ismertetni, mivel nem képezi jelen dolgozat témáját. Jeles hazai kutatója, Domonkos Ottó történeti áttekintésében részletesen lehet tájékozódni a témában.³

Lakos Lajos kékfestőmester 1919-ben költözött Szekszárdra. Ekkor még két kékfestő volt a vá-

¹ BALÁZS KOVÁCS 2002.

² WMM NA 275–75, 782.

³ DOMONKOS 1981.

1. kép. Lakos Lajos kékfestőmester
a küpa szélén ülve

rosban, Simon és Nitschner. A Simon-kékfestőműhely a Kossuth utca sarkán, a Séd patak mellett volt, de a mángorlója egy másik háznál, az akkori Duna, ma Mátyás király utcában. Nitschner Antal műhelye a Rákóczi utcában volt, a régi Hármashídtól számítva a második házban. A testvére, Pál is kékfestő volt, de már az apjuk is, tehát elmondható róluk, hogy régi kékfestők voltak a városban. Mindkét testvér gyermektelen volt. Lakos Lajos ezt a műhelyt vásárolta meg és költöztette át a Lajos király utca, majd a Béke utca 7. számú házba (1. kép).⁴

Lakos Lajos 1883-ban született Szentesen, népes református iparoscsaládban, tizenhárman voltak testvérek. Apja kékfestő, nagyapja csizmadia volt. Édesapja tizenhárom-tizennégy évesen inasnak szegődött a Hódmezővásárhelyen élő sógorához, onnan ötször megszökött. „Jó gyerek vótam, velem ijesztették a többit!” Ezt követően csizmadiának akarta az apja taníttatni. A fiú viszont kékfestő akart lenni, melyet az apa nem akart engedni. Lakos Lajos édesapjának egyik jóbarátja Nyáry Pál kékfestő sógora volt. A tiszafüredi Nyáry Pál műhelye ekkor az ország legismertebb kékfestőüzeme volt. A „tandíj” Nyárynál tíz forint lett volna, melyet az édesapa vonakodott

megfizetni, azonban a csizmadia nagyapa kifizette az unoka tandíját. A gyermek Lajos az ablakon kiugorva csak úgy köszönt vissza: „Isten áldja édesapám, megyek Tiszafüredre tanulni.” Miután Tiszafüreden felszabadult, Székesfehérváron kellett letenni a vizsgát, melyet *untervájzolásnak* neveztek. Babus Jolán kutatásai szerint az 1960-as években, amikor az interjúkat készítette a mesterrel, ő volt az utolsó élő kékfestőmester, aki *untervájzol*ott. „Meg kellett jelenni egy bizottság előtt, a váltóruha szíjjal összefűzve a vállán, hozzákötve a cipője, annak még a talpa is kivolt fényesítve. Németül kellett jelentkezni, hogy ő »bevándorolt«. Mindent németül mondtak, németül vizsgáztak. Magyarul nem is tudja a szakkifejezéseket. A mestervizsga után a legényeknek kellett fizetni a bort az egész társaságnak a lakomán. Az öreg mesterek megsúgták a legényeknek, hogy vigyázzanak a zsebükre, bele ne csempésszenek nekik valamit. A mesterek közül a legények zsebébe csúsztatott valaki például egy kanalat, aztán kezdte keresni. Megtalálták annál, akinek a zsebébe tette, az nem tudott róla, pironkodott. Akkor kérdezték a mesterek, mennyire bírságotlunk? Mondták, ennyi meg ennyi icce borra. Azt a tolvajnak kellett fizetni.”⁵

„Erre /az untervájolásra/ van egy nóta is, aszongya:

»Fellájnizsij vállamon,
Jobb kezemben vándorbotom,
Herber Vater gyúcs világot,
Van e kökényszemű lányod?
Söröm is van, borom is van,
Kökényszemű lányom is van...«⁶

Legényként több műhelyben segédként, dolgozott: Békésgyulán, Nagyváradon, Máramarosszigetén, Nagykárolyban, Szatmárnémetiben, Mosonban, Vágújhelyen, Frankfurtban szőrmefestődében is dolgozott.

⁴ WMM NA 574–79, 97–99.

⁵ WMM NA 574–79, 93.

⁶ WMM NA 574–79, 109.

1910-ben Tolnán, Oszpolik István kékfestő özvegyénél vállalt munkát, akinek az első férje a bátaszéki Preller József kékfestő volt. Tolnáról vonult be katonának is 1915-ben, ide is szerelt le. Leszerelésekor már Oszpolikné első házasságából született fia, Preller József vezette a tolnai kékfestőműhelyt.⁷ Lakos Lajos kékfestőmester 1919-ben költözött Szekszárdra. Ekkor vásárolta meg Nitschnerék műhelyét és költöztette át a Lajos király utca, majd a Béke utca 7. számú házba.⁸ Az önállóvá válásra így emlékezett: „Mikor visszajöttem a háborúból, megörült egy pár barátom. Azt mondja egy molnár, malomtulajdonos: »Gyere el hozzám!« Elmentem. Kihúzta a fiókot. »Mennyi kell? Építs magadnak műhelyt, kis házat!« Így lettem önálló.” 2000 koronáért vásárolta meg a Nietschner műhely berendezését, melyet az idős mester örömmel adott át a fiatal „utódnak”. Volt egy másik fiatal érdeklődő is a műhelyre, de „kigúnyolta, hogy tudott olyan ócska szerszámokkal dolgozni. Annak nem adta volna semmiért. (...) Engem végig vezetett mindeniütt, 2000-ért ide adta, még hastokot, vésőket, forrázóteknyőt is” adott. „Magánakvaló ember volt a Nietschner bácsi, de énhozzám minden szombaton, mikor ment a borbélyhoz, eljött, mondta, hogy örül, hogy hozzám került minden.”⁹

„19-be kaptam meg az iparendélyt. Akkor le kellett adni a könyvem, amibe a vándorlásaim alatt írtak a mestereim. Az iparendélyem úgy szólt, hogy selyemszövet és kékfestő, a címtáblámon is ez vót, ami az iparendélyemen, de én csak kékfestő maradtam. (...) Akkor itten elkezdtem nehéz körülmények között a működést, de minden nehézséget leküzdve megmaradtam a végpontig. Igazán az Isten segítsége vót mindenben. A konkurrencia mindenképp el akart tüntetni, de én megmaradtam, szerényen dolgoztam, ellenségeim meg mind eltávoztak. Megmaradtam kicsinek, de szilárdnak.¹⁰ Csunya volt a kezdet: bedobálták tojással a címtáblámat. (...) 1896 előtt jó világuk volt a festőknek, festettük az aprópöttyös »honi«-t. De aztán alább szálltunk. A II. háború előtt a festőség teljesen bekampecolt. Modernek lettek ez emberek, most már pantallóban jártak, nem kellett a festett kötény. (...) Még most is megbecsülnek a munkám után. Megszólítanak: »Csak az enyémet, Lakos bácsi!« Mikor meghallották, hogy a múzeum megvette a műhelyemet, csodálkoztak: »Hát a múzeum fog festeni?«¹¹ „Szép mesterség volt. Mikor én idejöttem Szekszárdra, a svábok még vasárnap is mind kékfestőingbe vótak, meg festő zsebkendővel. A szőlős gazdák mellyes kötényt viseltek, festőt. Vasárnap még a templomba se lehetett látni senkit kékfestőkötény nélkül. Zsebkendő mind kékfestő volt. Bonyhádon hallottam Deckert Károlytól, hogy nagy sötétkék festő zsebkendőt használtak a sváb asszonyok, és ha rosszul volt festve, temetéskor a könnyes arcukat, ha megtörölték vele, csupa kék lett az arcuk.” (2. kép)¹²

Lakos mester az 1960-as évekig gyakorolta a mesterségét. Segédje rövid ideig volt, a felesége segített be a különböző munkafolyamatokba. „Munkaidő nem volt, mán én reggel 4 órakor a műhelyben voltam, este 9–10 óráig. (...) Feleséggemmel gyakran fél éccakát nyomtuk a mángorlót. (...) Éjjel is dógoztam vásárra, nekem minden vásárra új mintám vót, mindig más, ezekbül a régiekbül. A többieknél mindig ugyanazokat a mintákat találták.”¹³ Dunaszekcső, Bátaszék, Báta, Decs, Nagydorog, Zomba, Gyöng, Kéty, Kölesd, Fadd, Tolna és Szekszárd vásárain árulta a kelméit, egy időben saját kocsján, később már fuvarossal szállítva az árut.¹⁴ „Engem kicsúfoltak a kétméteres sátrammal, mikor kimentem a vásárra: »Mit akar ez?« De minden festőnél ugyanazt a mintát találták, de nálam mást. Jött egy sánta sváb asszony, karattyolt, kérdezett mindenfélét, már olyan sokáig készülődött, meggyanúsítottam, hogy lopni akar. De nálam ki volt terítve a pultra az áru, ha lopott volna, lerán-

⁷ WMM NA 574–79, 115.

⁸ WMM NA 574–79, 97–99.

⁹ WMM NA 578–79, 111–112.

¹⁰ WMM NA 574–79, 117.

¹¹ WMM NA 574–79, 131.

¹² WMM NA 574–79, 135.

¹³ WMM NA 578–79, 108–115.

¹⁴ WMM NA 578–79, 108–115.

*totta volna az egész véget. Egyszer jött egy csomó asszony, azt mondja, nézzétek, ez lesz a mi festőnk, mer ennek minden szava olyan, mint a cukor.*¹⁵

Lajos Lajos kézfőmáinak (nyomódúcainak) a száma ezren felül volt, de sokat elajándékozott kezdő, fiatal mestereknek Sükösdre, Kalocsára, Dunaföldvárra (3–4. kép).¹⁶

A vásári árusítás mellett üzlete is volt a mesternek, szinte a műhely szomszédságában, a zsinagóga mellett. Ennek az épületnek a helyén társasház áll ma. Az üzletben a felesége árusított. A svábok kitelepítése után visszaesett a kékfestőkermék iránti kereslet. Utóbb már csak főleg a kék kötényanyag volt a kelendő. Korábban szinte mintázat szerint minden népcsoportnak, településnek megvolt a maga ízlése a kékfestőanyag tekintetében is. A síogárdiak a „szerelem, muszáj szerelem, szegfűs, kockás” mintát kedvelték. A decsi vásáron a tiszta fekete, minta nélküli és a köténynek való anyagot vásárolták. A bátaszéki svábok szoknyának az ágas és egyéb apró mintás, csíkos anyagot, ingnek a világoskék, apró mintás, kockás, csíkos anyagot szerették. Bátán keresték a zölddel nyomott mintákat és főleg a nagy mintákat, ott apró mintást nem vásároltak. Dunaszekcsőn is az apró mintásat, Nagydorogon csak a kötényanyagot, Zombán a kifényesített, bronzolt kelmét vették az asszonyok.¹⁷

Lajos Lajos 81 éves korában, 1963 márciusában adta vissza az iparendélyét és hagyott fel kora és betegeskedése miatt a kékfestéssel. Ettől az évtől Szekszárdon is kihalt a kékfestőmesterség.

1961-ben – *Aki hű maradt mesterségéhez* címmel – tudósított munkásságáról a Tolna Megyei Népújság. „A szekszárdi kelmefestőmester, Lakos bácsi a kék kelmefestők egyik legrégebbi képviselője. Hatvannégy éve űzi ezt a mesterséget és magas korát, 78 évet meghazudtolva, naponta nekigyűrközik a munkának. A düledező katlan rézüstjében a látogatás alkalmával is sistergett a festéklé, gyásruhákat készített olyan lelkiismeretességgel és olyan technikai felszereléssel, mint hatvannégy évvel ezelőtt. Mángorlója korát – mely muzeális darab, ma is járgánnyal működik – 150 évre becsüli.

A munka és a műhely szerelmese az idős kelmefestőmester, s nem is annyira a szükség, mint a munka, s kézi szerszámai iránti szeretete készíti arra, hogy magas kora ellenére még ma is dolgozzék. (...)

– *Ebben a kútmélységű betonmedencében készül a kékfestő. – És szakavatottan elmondja, milyen vegyület, mennyi anyag és munkaráfordítás szükséges, hogy a fehér vászonból kék festőkelme legyen. Ma már divatjamúlt a kékfestőből készült kötény, ruha, de azért havonta egyszer-kétszer összejön anynyi megrendelés, hogy üzemeltesse a kékfestődét és a kézi meghajtású, több tonna súlyú mángorlót.*

– *Bizonyára az is érdekli, hogyan készül a mintázott kékfestőkelme. Ez itt a mintázó – tessékel a műhelyből elrekesztett kisebb, raktárféle helységbe. A polcokon százával sorakoznak a különböző mintázóformák, amelyekkel az anyagra, abroszokra, szalvétákra varázsol virágos girlandokat Lakos bácsi, még ma is a magamintázott kékfestőanyagból készült inget hordja.*

– *Ebben érzem magam a legjobban – mondja – és az embernek olyan érzése támad, hogy az idős mester ezzel is ki akarja fejezni azt, hogy hű maradt mestersége címeréhez...*” (5. kép)¹⁸

Az 1960-as években a tizenöt éves lakásfejlesztési program keretében Szekszárdon is megindult a falusias jellegű városrészek bontásával, vagy még beépítetlen területek beépítésével egy nagyszabású lakásépítési program. A városrendezési tervek értelmében a Lakos-féle műhely és környéke is a bontandó városrészek térképére került, ezen a területen épült meg a Wosinsky lakótelep. A városrendezési terv ismertté válásakor Babus Jolán és Mészáros Gyula igazgató mindent megtett annak érdekében, hogy az utolsó szekszárdi kékfestőműhely elkerülje a bontást és eredeti helyén, a múzeum szomszédságában egy kékfestőműzeum jöhessen létre.

A szekszárdi múzeum vezetése 1963-ban kérte a Művelődésügyi Minisztérium Műszaki Em-

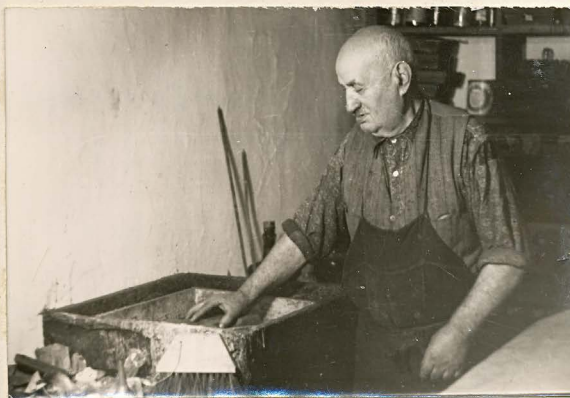
¹⁵ WMM NA 578–79, 109–110.

¹⁶ WMM NA 576–79, 17.

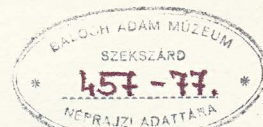
¹⁷ WMM NA 578–79, 106–109.

¹⁸ POZSONYI 1961.

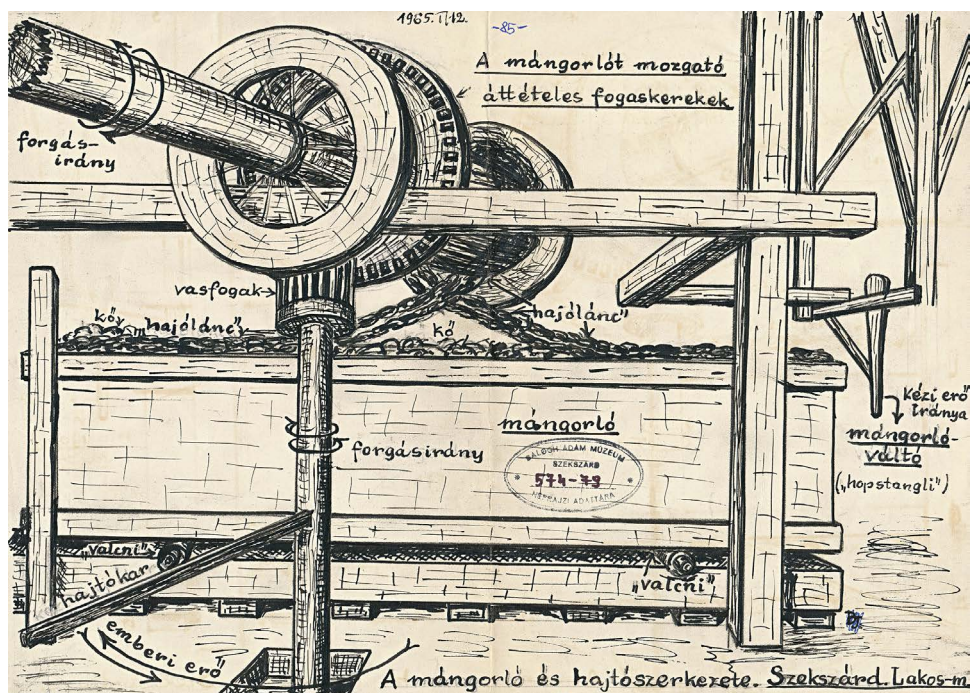
Lakos bácsi bele-
mártja a kéziformát
a „sasi”-ba.
Felv. Szekszárd, 1962.

Lakos bácsi a tarkázóasztal-
nál. Felv. Szekszárd, 1962.

5. kép. Babus Jolán fotói saját felirataival a tarkázásról

6. kép. Babus Jolán rajza a kézi hajtású mángorlóról

lékeket Nyilvántartó és Gyűjtő Csoportját, hogy nyilvánítsák védetté a műhelyt. A védetté nyilvánítást követően a múzeum megvásárolná a 81 éves mestertől a műhely berendezési tárgyait (6. kép).¹⁹

Levélben fordultak a Megyei Tanács V. B. Tervosztályához és a Városi Tanács V. B.-hoz is, hogy támogassák a műhely eredeti helyén való megőrzését, hiszen „(...) a képfestés országszerte kihalóban lévő kisipar. (...) Lakos Lajos szekszárdi képfestő műhelye még a régi kézi hajtású, fafogaskerekű mángorlóval áll fenn. (...) A képfestőműhely, mint olyan kisipari üzem, amit már egyre kevesebben ismernek, eredeti berendezése következtében városunk és megyénk lakossága körében érdeklődésre tarthat számot, de mint iparunk egyik fejlődési foka is, megőrzésre érdemes. Nem utolsó szempont továbbá városunk idegenforgalma sem.”²⁰

A Műszaki Emlékeket Nyilvántartó és Gyűjtő Csoport helyszíni szemléjét követően még ugyanezen évben védetté nyilvánították a műhely berendezési tárgyait, mint kisipari emléket. Indoklásuk a következő volt: Szekszárd utolsó, eredeti berendezéssel dolgozó képfestőműhelye. Ennek ellenére a Szekszárd Városi Tanács V. B. Igazgatási Osztálya ugyancsak az 1963-as évben kisajátította Lakos Lajos telkét a városrendezésre hivatkozva. Ez ellen az idős mester fellebbezett, hivatkozva a védett műhelyére és annak helyben történő megőrzésének a fontosságára, hiszen nem akadályozza a tervezett Gemenc szálló megépítését, jóval az építendő szálló mögött áll az épület.²¹ Ez év novemberében a Megyei Tanács V. B. Igazgatási Osztályának elbírálása alapján a Városi Tanács Igazgatási Osztálya a Lakos-ingatlant ugyan nem törölte a kisajátítási tervből, viszont kisajátítási jogot sem állapított meg.²²

A képfestőmester fellebbezésével egy időben Babus Jolán az építésügyi minisztériummal is felvette a kapcsolatot, hogy segítsenek megmenteni a bontástól a műhelyt. Az eredeti helyén való megőrzést pártolta a Tolna Megyei Tanács is, hiszen nem áll útjában egyetlen épülő lakótelepi bérháznak sem. Ennek ellenére a Városi Tanács már bontási célból felmérte az épületet.²³

A műhelyfelszerelés értébecslését Domonkos Ottó, a soproni múzeum igazgatója, a képfestőszakma országos hírű kutatója végezte. Ő már az 1950-es években gyűjtött Lakos Lajosnál. A vételárát – minthogy a nem mozdítható eszközök is a szekszárdi múzeum birtokába kerülnének (küpa kádak, nagy méretű mángorló, szárítópadlás stb.) – tíz-tizenkétezer forintért tartotta reálisnak (7–8. kép).²⁴

7. kép. A festő küpák...

8. kép. ...és a ráfon lógó festett kelme kiemelése

¹⁹ WMM NA 275–75, 787.

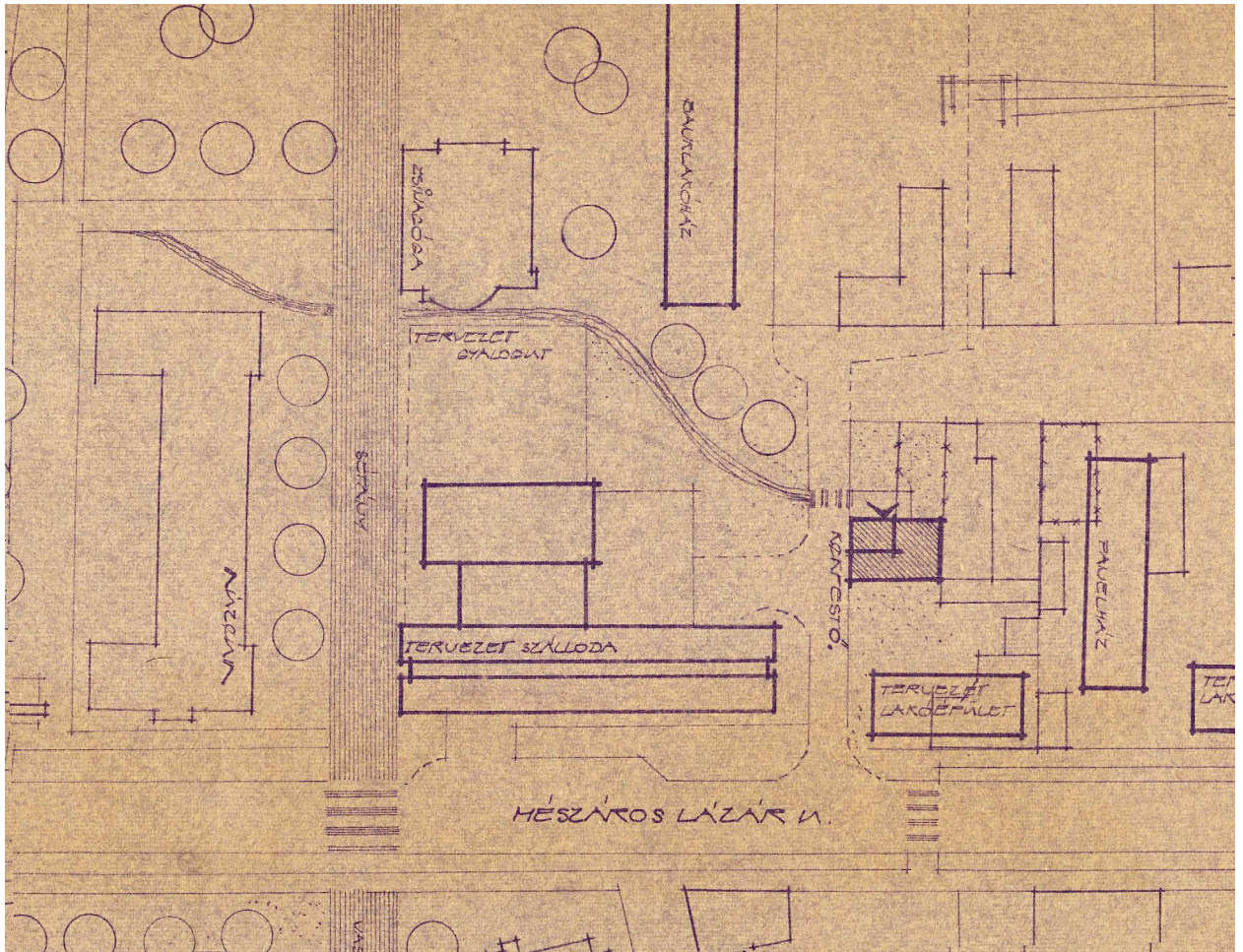
²⁰ WMM NA 574–79, 5.

²¹ WMM NA 275–75, 792.

²² WMM NA 574–79, 9.

²³ WMM NA 574–79, oldalszám nélkül.

²⁴ WMM NA 574–79, oldalszám nélkül.

9. kép. A műhely a régi és a tervezett épületek között

1964 februárjában a Művelődésügyi- és az Építésügyi Minisztérium képviselői megállapodtak a szekszárdi tanácsi szervekkel, hogy a városrendezési terv szerint lebontásra ítélt lakó- és műhelyépület közül esetlegesen csak a lakóépület kerülhet bontásra, a műhelyt mindenképpen meg kell őrizni. Ugyanebben a hónapban beterjesztette a szekszárdi múzeum a Művelődésügyi Minisztérium Főosztályához a kékfestőműhely muzeális bemutatásának javaslatát. A cél a műhely népi kisipari emlékként történő bemutatása. A műhely tarkázó- és mángorló-festőhelyiségből áll. Az elrendezés lehetőség szerint eredeti maradna, hiszen a beépített eszközök eleve megszabják az elrendezés lehetőségét. A tarkázóhelyiségben változtatnának a végárut tároló polc elhelyezésén. A szabad falfelületeken fényképekkel mutatnák be az egyes munkafolyamatokat, falivitrinekben az adott munkafolyamatok végeredményét a vásznakon. A mintadúccokat készítményük fejlődési sorrendjében és formagazdagságukban állítanák ki, a végárukkal is szemléltetve egyes dúccok mintáit, melyek a műhely utolsó festékanyagaival készülének. A műhely kereskedelmi körzetét térképen ábrázolnák. A fent felsoroltakat magyarázó feliratokkal is kiegészítenék, de szakszerű tárlatvezetés is biztosítaná a látogatók teljes körű tájékoztatását. A fő cél: „A műhelyberendezés bemutatásával az a célunk, hogy mind a felnőtt, mind a tanulókorban lévő látogatók érdeklődését felkeltsük, s oktatva ráneveljük őket pusztuló muzeális értékeink megbecsülésére és idejében való megmentésére.” A minisztérium egyetért a kiállítás koncepciójával, válaszlevelében egyetlen észrevételként a falivitrinek elhagyását kéri.²⁵ A Magyar Szabadtéri Néprajzi Múzeum Operatív Bizottsága javasolta, hogy

²⁵ WMM NA 574–79, 11.

a szekszárdi múzeum szervezzen egy szakmai értekezletet Domonkos Ottó, a Néprajzi Múzeum és az Országos Műemléki Felügyelőség egy-egy küldöttjével, ahol a műhely muzeológiai kérdéseit tisztáznák.²⁶ Decemberben a Művelődésügyi Minisztérium levélben kérte dr. Mészáros Gyula műzeumigazgatót, hogy az ügy hogyan állásáról tájékoztassa a minisztériumot (9. kép).²⁷

Az igazgató az 1965. januári válaszlevélben megírta, hogy a munkaeszközök – beleértve a nagy méretű mángorlót, küpa kádat, beépített katlant, az épület szerves részét képező szárítópadrást – védettek. Előző év szeptemberében kérte az intézmény a városi tanácstól az épület múzeumi kezelésbe való átadását, hivatkozva arra a tárgyalásra, melyen a Művelődés- és Építésügyi Minisztérium, a Műszaki Emlékeket Nyilvántartó Bizottság, a megyei tanács tervosztályának kiküldöttjei és Babus Jolán vettek részt. Itt megállapodás született arról is, hogy a megyei tanács tervezője által rajzolt terv szerint az épület megmarad, mivel egyetlen újonnan épülő lakóház megépítését sem akadályozza. Ezzel szembemelve a városi tanácstól azt az értesítést kapta a múzeum, hogy a lakóház és a műhelyépület elbontásra kerül, és majd a jövőben valahol építenek egy kiállítócsarnokot, ahol elhelyezhetők lesznek a műhely eszközei. A múzeum álláspontja, hogy a régi, nagy méretű, kézi hajtású mángorló és hajtószerkezete károsodás nélkül nem bontható és szállítható új helyre – beleértve a helyben épített három küpa kádat és három katlant –, nem beszélve az eredetiség veszélyeztetéséről. Külön hivatkozva arra is, hogy a mángorló még Nietschner Antal műhelyéből származik. Babus Jolán közreműködésére az Építésügyi Minisztérium főmérnöke személyesen találkozott Szekszárdon a városi tanács főmérnökével, az épület meghagyását kérve. Nem hivatalos értesülés szerint tudatta azt is levelében az igazgató, hogy egy többtagú bizottság tekintette meg az épületet, mely alkalomra a múzeumból senkit sem hívtak meg. A levélírás időpontjában az épület még sértetlen volt, berendezései a helyükön voltak.²⁸

1966-ban az előző bekezdésben említett tárgyalásra és a közelmúltban az ügyben Szekszárdon járt kékfestőkutató, Domonkos Ottó felvetésére is hivatkozva kérte Babus Jolán a városi tanácstól a műhellyel egybeépült lakórész meghagyását is, hiszen modernizálva gondnoki lakásul funkcionálhatna. Továbbá kérte annak megértését, hogy a tárgyévben nem volt lehetősége a múzeumnak a műhelyépület renoválásának megkezdésére.²⁹

1966 augusztusában értesült a múzeum arról, hogy a kékfestőmester két hetet kapott a házukból való kiköltözésre, tekintettel idős korukra földszinti lakást utaltak ki nekik. Babus Jolán személyes hangvétellű „SOS kiáltásként” rögtön Domonkos Ottónak írt, megköszönve a városi tanácsnak írt előző levelét. Ez a levél híven tükrözi Babus Jolán személyiségét, a mesterhez, a műhelyhez való kapcsolatát is. Ebből a levélből tudjuk meg azt is, hogy filmet is készítettek a műhelyről. Aggódik a mesterért és feleségéért, hiszen idős embereknek elhagyni az otthonukat, mesternek a műhelyét, az maga az életük vége. Személyes példaként hozza fel édesapja nyugdíjba vonulását, amikor el kellett hagyni a parókiát, ami harmincöt évig otthonuk volt. De megemlíti Tamás József szekszárdi fazekast is. „(...) és azt sem felejttem el, milyen szomorúan ballagott a kocsis után, a műhelyberendezését ide a múzeumba hozó idős Tamás József fazekas bácsi. Csak azért adta el a régi kedves munkaeszközeit, mert a szeme meggyengült. De beteg nem volt. Két hónap múlva meghalt! A szeretett műhelyt csak látni is, csak naponta egy kicsit rakosgatni benne: élet! Elveszteni az idősebbnek halált okozó honvágy! (...) Tudja, hogy nagyon szeretem ezt a régi kis szekszárdi kékfestőműhelyt. (...) Maga tudja legjobban, hogy 1963 óta mennyit harcoltunk érte, hogy védett legyen, hogy megmaradjon kékfestő-skanzennek Szekszárdon. De ki volna ennek legjobb őre, gondviselője, tárlatvezetője, mint aki régóta benne dolgozott! Azért örültem nagyon annak, hogy maga vetette fel azt a gondolatot és szakember gyanánt védte a Városi Tanácson, hogy a ház is maradjon meg gondnoki lakásnak...” Tájé-

²⁶ WMM NA 574–79, 35.

²⁷ WMM NA 275–75, 633.

²⁸ WMM NA 574–79, 67.

²⁹ WMM NA 574–79, 39.

koztatta Domonkos Ottót arról is, hogy az előző héten végig a megyei és a városi tanácsot járta. „Majdnem két órán át küzdöttem, érveltem az egész épületért Hegyi főmérnök előtt a műhely biztonsága és a család további békés élete érdekében, és múzeum ide vagy oda, de bizony már a könnyeim is hulltak.” A főmérnök megígért minden segítséget, de a kiköltöztetést megakadályozni nem tudta. A ház megtartásáért tárgyalást ígért.³⁰

A levélben említett filmforgatásról a megyei lap is tudósított – *A felvevő gép előtt...* – címmel. „A fal repedezett. Az ajtó résein befúj a szél. A műhely körül mindent lebontottak a Lajos király utcában. Csak a műhely és az öreg mester áll még. Egy régi mesterség ifjú hírmondói ők. Egyidősek. Együtt voltak fiatalok. Öt éve csend van. Azóta nem jár be az öreg mester a műhelyébe. Él ugyan, de megroskad. Keze remeg, háta hajlott. (...) A műhely is megroggyant. Lemált a vakolat, szú rágja a szerszámokat. Kihűlt a műhely, az idős mester egyetlen igaz ismerője. Nem melegít a katlan, hideg a szerszámok nyele. (...)”

Az öreg a műhely előtt áll, nézi egyre omló falait. Könnybe lábad a szeme, ha arra gondol, amikor egyedül birkózott meg minden munkával. Minden nap elment a műhely előtt. Csak nézte, de nem ment be. Ma bement. Takarított. (...) Írtak Pestről, hogy néprajzkutatók jönnek holnap filmezni őt munka közben. (...) Söpört, törülte a port. Izgalom fogta el. – Holnap munkanap lesz – hajtogatta vidáman. (...)

Izgult. Remegő lábakkal lépett be a műhelybe. Nem nézett a százmázsás mángorlóra, félt tőle. Egy-két szerszámot elrakott más helyre, de nem mintha rendetlenség lenne, csak úgy időhúzás miatt. Amikor kezébe adták az anyagot, amelyet neki meg kell ma festeni, odalépett a mintázóasztal mellé, ahol már ötvenkét éve hajlott. Mintákat szedett elő, hogy válogassanak a filmesek. Kiválasztották a mintát. Tudta, hogy most már kezdeni kell. Összeszedte minden erejét, hozzálátott. A vászonra rányomta az első mintát. Sikerült. (...)

Minden jól ment. Mintha nem is egy nyolcvanöt éves öreg dolgozna. A következő a mángorló lett volna. Megijedt. Nem merte megfogni a hajtórudat. Nem vették ugyan észre a filmesek, csak látták, hogy valami nem stimmel. (...) Makacsul odalépett a mángorlóhoz. Minden erejét összeszedte. Sikerült. Sima lett az anyag. Simább, mint ötvenkét év alatt bármelyik. Bemártotta az anyagot a folyékony festékbe. Keményített és vitte a szárítópadlásra.”³¹

Szeptemberben ismét hírt adtak – *Múzeum lesz az egykori képfestőműhely* – címmel. Ismertették, hogy Lakos Lajos műhelyét az épülő modern városképhez formálva a Tolna Megyei Tanács Művelődési Osztálya és a megyei múzeum megtartja az utókornak.³²

Ugyanezen év decemberében ismét Domonkos Ottónak küldött leveléből értesülünk arról, hogy Lakos mesterüket már kiköltöztették a házból, gyerekcsínyből elkövetett betörés is történt az épületbe, az összes szomszédos épületet lebontották. A levélírás időpontjában a lakóépületben a Megyei Tanács építőipari vállalatának mérnökei rendeztek be irodát, az udvaron építőanyagokat tárolnak, melyre éjjeliőr felügyel. Azonban a lakórész csak addig áll, míg irodának használják, utána lebontják, nem engedik gondnoki lakásnak felújítani. A Megyei Tanács a következő évre biztosította a műhely felújítására a keretet. Ennek ellenére, ahogy fogalmaz a levél írója: „Az őszre, majd télre forduló időjárásnak azonban nem parancsol sem a köztulajdon, sem a védetté nyilvánítás, sem a mérnökök, sem az éjjeliőr. Aggodalmasan nézem az uralkodó nyugati szél által hozott csapadék mállasztó hatását a hámló vakolaton, az átázó vályogon...” Babus Jolán kérte Domonkos segítségét a következő évi felújítás szakmai felügyeletében és a majdani kiállítás megrendezésében, kérte, hogy a pápai képfestőműzeum felújítási és berendezési tapasztalatait is ossza meg a szekszárdiakkal. Kérte azt is, hogy az építkezéssel és a leendő kiállítással kapcsolatban fogalmazza meg a terveit, véleményét, hogy rendes, korhű felújítás legyen legalább a belső. Az elkészülő kiállításban Lakos

³⁰ WMM NA 275–75, 411–412.

³¹ –a –f 1966, 5.

³² BALLABÁS 1966.

bácsi lánya és maga a mester is vállalná a tárlatvezetéseket, míg egészsége engedi. Azt az építésszek eldöntötték, hogy kívülről csak teljes modern külseje lehet az épületnek, ami az új városképbe illeszkedik.³³

Még ugyancsak a fent említett év decemberében egyeztetés volt a múzeumban a műhely következő évi felújításáról. Jelen volt a Megyei Tanács építési osztályvezetője, népművelési csoportvezetője, a Tolna Megyei Tervező Iroda tervezője, Domonkos Ottó, a Szakály Testvérek Építőipari KTSZ műszaki- és építésvezetője, a múzeum részéről az igazgató, a néprajzos és a gazdasági előadó. A tárgyalás kiindulási alapja a következő volt: a városrendezési tervnek megfelelően a kékfestőműhely a helyszínen megtartandó. A Tolna Megyei Tanács Tervező Iroda az épület megjelenésére alternatív terveket készít, figyelembe véve lehetőség szerint a lakórész megtartását is. A tervezés során alapvető szempontként fogalmazták meg a műhely belső berendezésének eredeti állapotban való megtartását. Továbbá tárgyaltak a nyílászárók, elektromos hálózat, vizesblokk, vízvezetés kérdéseiről. A kivitelezést az I. vagy III. negyedévben vélték realizálhatónak. A tervezőnek 1967. január végéig adtak haladékot a tervek konzultációjára mind a megyei építési hatósággal, mind a múzeummal.³⁴

Babus Jolán 1967. február 11-én Sződligetről írt Domonkosnak. Tájékoztatja, hogy Scultéty Zoltán tervező két tervet készített január végére, viszont még nem tudott egyeztetni vele, mert huszonkét napig kórházban volt az ideg-, majd a belgyógyászati osztályon. Jelenleg édesapjánál, Sződligeten tölt több hét pihenőt, gyógyszeres kezelés mellett. A kórházban is a műhely miatt nyugtalanodott, hiszen ott-tartózkodása hátráltatta az ügyet. Az a félelme, *„Ha most elveszítjük a tervező és kivitelező kapacitást és költségvetési keretet, a műhelyből nem lesz skanzen és a modern városrészt építő városi tanács könnyörtelenül lebontatja.”* A kórházat elhagyva sikerült találkoznia a tervezővel, szép, gondos munkának tartja a terveket, viszont hipermodernnek az egyik változatot. Végül megállapodtak a tervezővel a két terv ötvözésén. A régi nedves, salétromos falakat cserélnék. Az új téglafalazat beton alapra készülne, kívül szürkéskékre festett betonkéreg-borítással. A betonkéreg faragott kövek összeillesztését utánzó kvaderszerű hornyolások lennének a régies hatás elérése végett. Nagy ablakfelületű előtér készülne, az időszakos fűtést infra fűtőtestekkel oldanák meg. A másik terv, ami oszlopokból álló épület lenne üvegfalakkal, drága és nem oda illő. Az első terv is 500 ezer forint, a múzeum ezzel szemben 22 ezer forinttal rendelkezik. Reménykedik a megyei tanács támogatásában. A szárítópádlás kérdésén vita alakult ki. (A megfestett vásznak az erre a célra megfelelően kialakított padláson szárította a mester.) A tervező a nyeregteret nem hagyta volna meg, csak az épület egyik végén utalt volna rá egy félgúla alakú tetőrész. Babus Jolán a védett szárítópádlás eltüntetését, az arra félgúlával való építészeti utalást elutasította. Véleménye szerint *„... olyan, mint egy félbe vágott tulipános láda.”* Ő néprajzi rész megcsonkításába nem egyezhet bele. A padlás megtartása mellett volt a múzeumigazgató és a megyei népművelési csoportvezető is. A végső megbeszélés február 28-ra volt tervezve. *„Én szoros orvosi obligában leszek még akkor, s ha titokban leszököm a tárgyalásra, az igazgatómat vonja felelősségre az SZTK, hogy betegállományú lételemre megengedi jelenlételemet, nekem pedig itt lesz kellemetlenségem. Nem is tudhatom előre, hogyan leszek február 28-ra, hogy kikérhetném magamat a felülvizsgáló váci főorvostól. Gondolja el, úgy vagyok, mint búzaszem a két malomkő között, hiszen február 28. lesz a skanzenünk számára a Most vagy soha! napja – évek óta könyörgök, talpalok én is, s pont akkor nem lehetek ott! Csak magát nagyon kérem, ha csak nem beteg, legyen olyan szíves elmenni, mert ha nem lesz ott, vesztett ügyünk van!”* (10. kép)³⁵

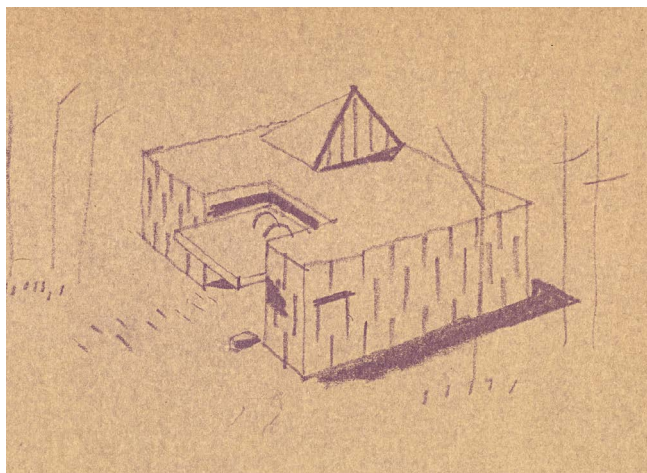
A következő egyeztetésre 1967. február 16-án került sor Budapesten az UVATERV³⁶ irodájá-

³³ WMM NA 574–79, 31–32.

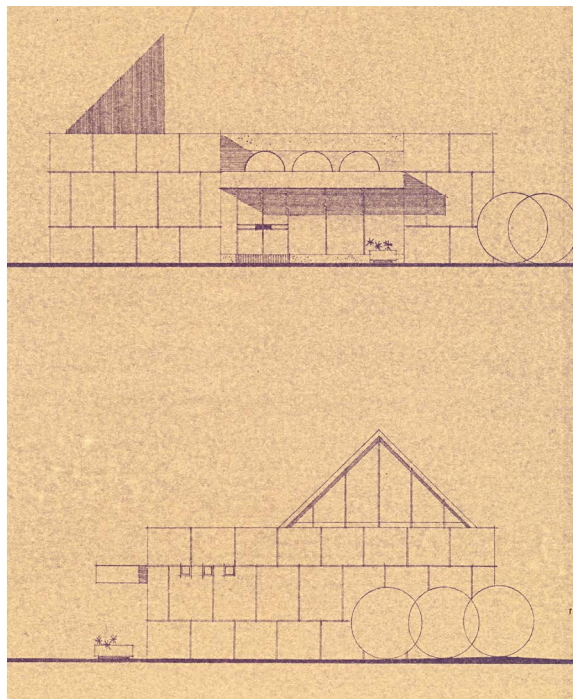
³⁴ WMM NA 275–75, 791.

³⁵ WMM NA 275–75, 421–423.

³⁶ Út-, Vasúttervező Vállalat, ma Zrt.

10. kép. A műhely szocreál átépítési terve felülnézetből

11. kép. A műhely szocreál átépítési terve a bejárati és déli irányból

ban. Jelen volt Domonkos Ottó és Scultéty Zoltán, a Tolna Megyei Tanácsai Tervező Iroda tervező-mérnöke. Két felújítási módozat készült a jegyzőkönyv szerint. Az első változat tiszteletben tartja az eredeti falkontúrokat, a régi falak kicserélése során nem kerülnének elmozdításra az eredetileg beépített berendezések. Külső képében rusztikus betonfelületek keletkeznének, bejárati előtér épülne. A második változat a meglévő alaprajz helyett teljesen új térelhatároló falak kialakítását jelentené, mely a múzeummal való egyeztetés során is problémákat vetett fel és drágább megoldás lenne. A múzeum is az első módozatot támogatja, azzal a kitételrel, hogy a szárítópadlás maradjon meg. Domonkos Ottó véleménye az volt, hogy a szárítópadlás megtartásától el lehet tekinteni, mert formailag nem hozható összefüggésbe a tervezett koncepcióval és szakmai értéke is csekély a műhelyéhez képest. A padlás felmérését és műszaki dokumentálását elegendőnek tartja, így kialakítását a jövőben bárki tanulmányozhatná. Kedvező megoldásnak tartja az első tervvázlaton egy dekoratív tetőfelépítmény kialakítását, mely eszmeileg utalna az eredeti padlásra. Megállapodtak, hogy a tervező a fentiekben említett elgondolás szerint dolgozza át a terveket, és a megbeszélteket a szöveges dokumentációba is belefoglalja (11. kép).³⁷

Adattárunk utolsó irata a témával kapcsolatban Domonkos Ottó február 18-án keltezett levele. Tájékoztatta Babus Jolánt a fent említett megbeszélésről. Hivatkozva telefonos beszélgetésükre, a levélben is az a véleménye, hogy kompromisszumra kell jutni, nem lehet mindenáron a teljes megtartáshoz ragaszkodni, mert abból csak bonyodalmak lennének. Neki a tervező első változata megnyerte tetszését, további kidolgozást javasolt. A terv jól illeszkedik az új épületek közé, korszerű megjelenésűvé alakítja a leendő kis múzeumot. A szárítópadlásról jelen levélben is az a véleménye, mint az előző bekezdésben idézett megbeszélésen. Megjegyzi, „tudom, hogy ebben csalódást okozok Magának”, de a látott terv és az új épületek indokolják az új külső megjelenést. A tervezett beruházás költségét megismerve ugyanakkor lelkifurdalásáról tájékoztatta kolléganőjét. Nem a műhely értékével van probléma, hanem a felújítás értékével. A tervek szerinti átalakítással reményét fejezi ki, hogy talán a városi tanács is rábólint. Megírja, hogy a tervező tájékoztatta, hogy sokan úgy vélik, túl türelmes a tervező és a város is az egész ügygel kapcsolatban, lehet, jobb lett volna már ledózrolni

³⁷ WMM NA 275–75, 416–417.

12. kép. A magában álló műhely utolsó napjai

a műhelyt. „Szóval nem szabad a végletekig feszíteni a húrt, mert védettség ide vagy oda, ha egyszer a nagy költség miatt kezdenek tiltakozni sajtóban és egyéb helyen, akkor semmi sem menti meg a műhelyt...” Továbbá közli, hogy olvasva az Országos Műemlék Felügyelőség iratát, a falak állapota miatt azok cseréje szükségszerű. Eleve nem is javasolták a régi épület megtartását, mert műemlék jellege szerintük nincs. Befejezésül azt kéri: „... ne izgassa fel magát a fentiek miatt, próbáljon barátkozni az első terv kivételének gondolatával, az épület formájával, stb. Ha ebben a korszerű megjelenésben tényleg a helyszínen lehet megtartani a műhelyt, akkor az egymagában is hatalmas siker lesz, amit elsősorban magának köszönhet majd mindenki. Kérem, ne haragudjon rám, hogy véleményem így alakult, de igen megfontoltam mindent. Ne higgye, hogy könnyen eladom más portékáját, de más megoldást nem látok annak veszélye nélkül, hogy az egészet elvigyék mai helyéről. Remélve, hogy levelem után hamarosan megnyugszik és egészsége helyreállításában nem okoztam semmi rosszat, kívánom, hogy mielőbb teljesen jól érezze magát és újból a régi energiával tudjon foglalkozni a néprajz kérdéseivel. Gyors javulást kívánva üdvözli Domonkos Ottó.”³⁸

1967 májusában a szekszárdi kórházban meghalt Babus Jolán.³⁹ Korai halálához feltételezhetően hozzájárult az a hosszú, évekig tartó tortúra is, melyet a fentiekben ismertettem. Szakemberként foggal-körömmel ragaszkodott a szekszárdi múlt egy parányi mozaikjának a jövő számára való átmentéséhez, mely küzdelem folyamatosan örölte.

Halála hónapjában még felmérte a Tolna Megyei Tanács Tervező Irodája a műhelyt. Megállapították, hogy mind az épület, mind a berendezése rossz állapotú, bontásra érett az épület.⁴⁰ Tíz

³⁸ WMM NA 275–75, 419.

³⁹ SZ. N. 1967, 8.

⁴⁰ WMM NA 218–75.

hónappal később követte őt szeretett Lakos bácsija is 1968 márciusában.⁴¹ Halálukkal szertefoszlott a szekszárdi képfestőműzeum megvalósítására vonatkozó álmom. Hosszú évek küzdelme, tervezései ellenére sem kerülhette el a műhely a sorsát, a földdel tették egyenlővé. Eszközei, berendezései sorsa ismeretlen, noha a múzeum megvásárolta őket. Néhány nyomódúc, melyekről feltételezhető, hogy Lakos Lajostól származnak: ennyi, ami a szekszárdi múzeum néprajzi anyagában a mester emlékét őrzi. A pápai képfestőműzeum gyűjteményében található Lakos Lajostól származó vásznak.⁴² A műhely helyén ma a Gemenc szálló melletti garázssor helyezkedik el (12. kép).

A „múltat végképp eltörölni” felfogás jegyében az esztelen városrombolás ékes példája a Lakos műhely története is, nem részletezve, hogy számos ismert mester műhelye a volt Lajos király, majd Béke utcában állt (Steig, Tamás fazekas, Debulay lakatosmester).

⁴¹ SZ. N. 1968, 8.

⁴² SZILÁGYI 1993, 10.

IRODALOMJEGYZÉK

- a –f 1966 –a –f: A felvevőgép előtt... *TMN* 1966. július 13. (XVI. évf. 164. sz.) 5.
- BALÁZS KOVÁCS 2002 BALÁZS KOVÁCS Sándor: Babus Jolán. In: *Magyar Múzeumi Arcképcsarnok*. Szerk. Élesztős László. Budapest 2002, 28.
- BALLABÁS 1966 BALLABÁS: Múzeum lesz az egykori kékfestőműhely. *TMN* 1966. szeptember 14. (XVI. évf. 217. sz.) 4.
- DOMONKOS 1981 DOMONKOS Ottó: *A magyarországi kékfestés*. Budapest 1981.
- POZSONYI 1961 POZSONYI Ignácné: Aki hű maradt mesterségéhez. *TMN* 1961. május 17. (XI. évf. 114. sz.) 3.
- SZ. N. 1967 [szerző nélkül:] Meghalt Babus Jolán muzeológus. *TMN* 1967. május 6. (XVII. évf. 105. sz.) 8.
- SZ. N. 1968 [szerző nélkül:] Anyakönyvi hírek (Szekszárd). *TMN* 1968. március 15. (XVIII. évf. 63. sz.) 8.
- SZILÁGYI 1993 SZILÁGYI Miklós: Honismereti akadémia a királynék városában. *Tolnai Népszó* 1993. július 24. (IV. évf. 171. sz.) 10.

FORRÁSOK

- WMM NA 218–75 A Lakos-féle kékfestőműhely állapotfelmérése és vázlattevé.
WMM NA 218–75
- WMM NA 275–75 Babus Jolán hagyatéka. WMM NA 275–75
- WMM NA 574–79 A szekszárdi Lakos-féle kékfestőműhely történetéhez. WMM
NA 574–79
- WMM NA 576–79 Babus Jolán gyűjtőfüzete. WMM NA 576–79
- WMM NA 578–79 Babus Jolán gyűjtőfüzete. WMM NA 578–79

RÖVIDÍTÉSEK

- TMN Tolna Megyei Népszó, Szekszárd
- WMM NA Wosinsky Mór Múzeum Néprajzi adattára, Szekszárd

Jolán Babus and the Lakos Blue Dyer Workshop

Lajos Lakos, the last blue dyer in Szekszárd ended his activity in the early 1960s. In the previous decade, the elderly master was also visited by Ottó Domonkos, the most renowned figure in the research of Hungarian blue dying. Jolán Babus also took notice of the master living next to the museum and collected data from him. It soon turned out that, in line with the new urban development plans, the old master's dwelling-house and workshop were to be demolished together with the whole neighbourhood. A rather unequal struggle started to save the workshop, which lasted several years. The furnishing of the workshop was declared protected and then became the property of the museum. It was planned to preserve the workshop in its original location in a way that it would fit into the new townscape on the outside. Eventually, the will of the town council prevailed, and the workshop was pulled down.